

ds. Joep Dubbink

Schriftlezingen: Exodus 2:11-25 – Matteüs 5:33-48

Gemeente van onze Heer,

De Israëlieten zuchten onder bittere slavernij in Egypte. Slavernij doet iets met een mens. Vernedert hem, of haar, maakt mensen murw, terneergeslagen, zonder perspectief. Maakt een 'slavengeneratie' van hen. Onderschat niet hoe dat doorwerkt! Hoe lang is het nu geleden dat de slavernij in het westen werd afgeschaft, in Nederland in 1863 – we waren een van de laatste landen... En nog generaties daarna werkt het door, dat zwarten als 'minder' gezien werden en dat ook geïnternaliseerd hadden, dat zelf bijna geloofden. Het mag bevreemdend zijn, dat er nu alom zoveel te doen is over slavernijmonumenten, maar zou het kunnen zijn dat nu pas de schande van dat verhaal volledig doordringt? Dat nu pas het kwartje valt, dat de véél slechtere sociale en economische situatie van de zwarten bijvoorbeeld in Amerika iets te maken heeft met de dubbele achterstand die ze hadden; met niks beginnen én met het idee dat je minder bent?

Daarom is het een geniale greep van de verteller om Mozes, de latere leider van de Uittocht, niet zelf te laten opgroeien in slavernij, maar aan het Egyptische hof. Mocht u denken: heb je weer zo'n hedendaagse progressieve uitleg: nee, dat zeggen de Middeleeuwse rabbijnen al, die snappen dat, misschien omdat ze ook wel iets begrepen van achterstelling en discriminatie.

Mozes groeit op als prins aan het hof. Bij hem geen geest van slavernij, van ondergeschiktheid. Tegelijk wordt hij daarmee wel tot buitenstaander, en dan kan het op twee manieren misgaan: voelt hij zelf wel voldoende solidariteit met zijn volksgenoten, of laat hij het bij zijn luxeleventje? En ten tweede: wordt hij wel geaccepteerd als leider?

Met dat eerste is niks mis. Op zekere dag 'trekt hij erop uit' – ja, hij trekt uit, Uittocht, mag je daarin horen, okee, uit de paleispoort maar hetzelfde woord! Hij verlaat de beschermde omgeving en trekt uit naar zijn broeders en zusters. En ja hoor, hij wordt meteen geconfronteerd met het structurele geweld van de slavernij: een Egyptenaar slaat een Hebreëer, een van zijn broeders.

En nu komen de problemen. Want wat doet Mozes precies, en is dat terecht – wij hebben nota bene hiernaast het meest pacifistische gedeelte uit de Bergrede gelezen, had Mozes niet eerder tegen de Hebreëer moeten zeggen 'keer hem ook de linkerwang toe'?! De bezwaren komen bepaald niet alleen vanuit het evangelie. Ook de joodse traditie zit ermee in z'n maag, het staat niet goed op het cv van Mozes. Ze lossen het langs twee wegen op: of ze moffelen het weg, laten Mozes vluchten zonder dat duidelijk is waarom (zo de joodse geschiedschrijver Flavius Josephus) of ze weten allerlei details over de Egyptenaar, dat 'ie een onmens was en nog overspelig ook (zo de joodse filosoof Philo van Alexandrië; zie C. Houtman, *Exodus I*, 284-287). De uitleg van deze tekst gaat alle kanten op, ik geef u nog één detail om dat te laten zien en verder volg ik het spoor dat mij het meest waarschijnlijk lijkt.

De zin "Hij wendde zich naar hier en naar daar, hij zag dat er niemand was" wordt zowel gebruikt om Mozes te verontschuldigen als om hem te demoniseren. Sommigen zeggen: Mozes kijkt om zich heen of er geen getuigen zijn, hij handelt dus helemaal niet uit drift, in een impuls, maar met voorbedachten rade: Mozes is een terrorist! Maar sympathisanten van Mozes wijzen op een tekst uit Jesaja (63:5) waarin God, wanneer het om de redding van zijn volk gaat, om zich heen kijkt en ziet dat

niemand anders het doet (zelfde woorden) en Hij het daarom zelf moet doen. Mozes volgde dus God na, keek om zich heen of er geen andere hulp was, en toen dat niet het geval bleek, handelde hij.

Een complicatie is, dat we niet eens zeker weten wat de Egyptenaar de Hebreëer aandeed. Hij 'sloeg hem neer', maar sloeg 'ie hem ook dood? Het woord kan beide betekenen. Wat Mozes terugdoet is precies hetzelfde en dat is wel dodelijk, want de man wordt onder het zand verborgen – was het dus bloedwraak? Het blijft allemaal onduidelijk.

Voor mijn geval wil de verteller helemaal niet zo precies aangeven wat er gebeurd is. Wat hij laat zien zijn drie dingen: ten eerste, dat Mozes weet waar hij vandaan komt, trouw is gebleven aan zijn afstamming; niet zo goed geïntegreerd is dat hij de Egyptische manier van doen heeft overgenomen. Ten tweede, dat hij de woede kent tegenover geweld en slavernij, en kiest voor wie onderligt, voor het slachtoffer. En ten derde, dat hij niet leidt aan het 'toeschouwer-syndroom', maar ingrijpt.

Ik denk dat je die woede moet voelen, en niet meteen met allerlei morele oordelen moet komen, en zeker niet met de Bergrede. De Bergrede is een prachtige strategie om conflicten op een andere manier op te lossen, en weg te komen uit de slachtofferrol. Wanneer die Romeinse soldaat je kan dwingen een mijl zijn spullen te dragen, dan kun je hem voor schut zetten door dat vrijwillig nog een mijl te doen. Zo zet je de verhouding heer – knecht om in die van mens – medemens, in de hoop dat dat verandering brengt, een nieuw inzicht. En soms werkt dat! Maar als een man met verwarde rechtsextremistische ideeën schietend rondgaat, dan moet je niet je linkerwang aanbieden maar dekking zoeken en moet dat geweld gestopt worden, desnoods met geweld. En als iemand je van de vroege morgen tot de late avond afbeult en daarbij mishandelt, dan heb je niks aan strategietjes. Soms is er geen andere oplossing dan geweld, bevrijdend geweld. Hoe ellendig ook.

Mozes' reactie is dus begrijpelijk, en de verteller oordeelt daar niet direct over, maar vertelt verder. De volgende dag is Mozes wéér bij zijn volksgenoten – het uitstapje uit het paleis is geen bevlieging geweest – en nu komt hij in een situatie waarbij de ene Hebreëer de andere belaagt! Wonderlijk, het inzicht van deze verteller van duizenden jaren geleden. Natuurlijk zijn de 'slaafgemaakte' Israëlieten ook geen lieverdjes! Dat verdrukten onder elkaar altijd schouder aan schouder staan, solidair, dat is romantisch idealisme. Juist als de nood dringt, kunnen angst en egoïsme mensen tegen elkaar uitspelen.

Dat kennen wij ook: ik ken verhalen over de oorlogstijd, over moed en opoffering, saamhorigheid, samen delen van het weinige dat je had. Maar ik heb ook genoeg verhalen gehoord van verraad en profiteren van andermans ellende om daarover al te veel illusies te koesteren. Verdrukking en bedreiging kan het beste maar ook het slechtste in mensen bovenbrengen.

Wat hier in elk geval blijkt is dat Mozes nog lang niet het gezag heeft om een ruzie tussen twee Hebreërs te beslechten, laat staan een volk te leiden. Die 'mooie jongen van het paleis met z'n sjieke pakkie' heeft niets in te brengen. Wat meer is: de zaak van de vorige dag, die Egyptenaar, dat verhaal gaat rond. Mozes is zijn leven niet zeker, hij moet vluchten. Hij komt in Midjan terecht, waar een prachtige scène bij de waterput plaatsvindt en Mozes opnieuw als bevrijder optreedt. Hij helpt meisjes die door mannelijke herders van het waterputten worden afgehouden, ook weer zo'n actuele kwestie, en weer kiest Mozes voor de onderliggende partij – dat begint toch langzamerhand wel een karaktertrek te worden, iemand die het opneemt voor de zwakkere. Of hij bijbedoelingen had? De meiden moeten in elk geval door vader opgejut worden om die man uit te nodigen. Maar dan wordt het inderdaad wat tussen Mozes en een van die dochters.

Maar waar gaat dit verhaal nu heen? De beoogde bevrijder is ver van z'n doel geraakt. Hij heeft het aardig voor elkaar, gesetteld in het buitenland, gezinnetje, vrouw en kind. Is hij niet een van die migranten, die vast van plan zijn om terug te keren en zich in te zetten voor hun land van herkomst,

maar dat komt er niet van? Nou, hij is het besef niet kwijt dat hij vreemdeling is, getuige de naam die hij aan zijn zoon geeft: Gersom, 'vreemdeling daar'. Maar het verhaal lijkt toch tot stilstand gekomen. Ik zie Mozes tenminste niet als oprichter van een "Actiecomité voor de bevrijding van Hebreeuwse slaven", netwerken en fondsen werven voor gewapende actie tegen Egypte – wat zou je ook moeten beginnen tegen zo'n grootmacht? Dat is toch om moedeloos van te worden? Er is een soort rust in het verhaal gekomen, maar geen rust van de goede soort. Want alles blijft bij het oude, slaven blijven slaven.

* * *

En dan horen we, aan het eind van dit hoofdstuk, de achterkant van de geschiedenis. Voor het eerst horen we weer eens iets van God. Want dit was een bijbelverhaal, weet u nog?! De bijbel, een 'Boek met verhalen van God en mensen', zeg ik graag, maar het zijn op 't ogenblik louter mensenverhalen.

Ja, God kwam even voor, toen die vroedvrouwen iets hadden begrepen van ontzag voor God, en blijkbaar zat Hij erachter toen ze daarvoor beloond werden met ieder een gezin. Maar dat zet toch geen zoden aan de dijk? Waar is God?

De farao gaat dood – *so what*, komt er weer een nieuwe farao, wat maakt het uit? De Israëlieten blijven zuchten, ja schreeuwen, vanuit hun slavendienst. Hoort u dat ze niet schreeuwen, roepen of bidden *tot God*? Ze schreeuwen alleen maar, ongericht, zonder hoop, omdat dat 't enige is wat je nog kunt. En dat geroep stijgt op naar God – het kan nergens anders heen, niemand anders hoort. De arme en de vrome zijn om die reden vaak dezelfde; de rijke heeft God niet nodig, denkt 'ie, en de arme heeft niemand anders en *moet* wel op God vertrouwen, om niet alles kwijt te raken.

En dan wordt verteld, dat God actie onderneemt. In vier werkwoorden wordt dat geschetst:

God *hoorde*. Horen in de bijbel is meer dan geluid dat je trommelvlies raakt. Echt horen betekent, wat te horen valt binnen laten komen, ter harte nemen en er iets mee te doen. Het komt aan bij God, Hij laat zich erdoor raken.

God *gedacht* zijn verbond met Abraham, met Isaak en met Jakob. God is geen onpersoonlijke 'macht daarboven', Hij heeft zich met de geschiedenis van mensen verbonden, Hij heeft beloften gedaan, Hij is met hen op weg gegaan. En nu die geschiedenis is vastgelopen en die beloften nergens op lijken uit te draaien, moet Hij iets doen.

God *ziet*. Hij neemt de situatie in ogenschouw, ziet de ellende, sluit zijn ogen daar niet voor, 'kijkt niet weg'.

En tenslotte: God *kende*. Dat staat er wat vreemd, want 'kennen' heeft bij ons een extra woord nodig, *wie* of *wat* je dan kent. Hij kende 'hen'? 'Kennen' kan van alles betekenen, van boekenwijsheid tot het kennen van mensen. Vroeger zei je wel dat een jongen 'kennis had' aan een meisje, en omgekeerd, en dat betekende dat ze met elkaar gingen. En dan kan 'kennen' nog verder gaan en tot 'bekennen' worden: 'Adam bekende Eva, zijne huisvrouw, en zij werd zwanger', zegt de Statenvertaling, en dat klopt, dat is in het origineel hetzelfde woord 'kennen', zo intiem is het.

Dus God heeft 'bemoeienis' met hen, was met hen begaan, trok zich hun lot aan, zo vertalen de meest recente vertalingen het. Het kan ook nog anders, en dat vind ik aantrekkelijk: 'God liet zich kennen'. Want dat is wat er gaat gebeuren in het volgende hoofdstuk, wanneer God zijn naam bekendmaakt. Florisca heeft u vorige week het belang van namen uitgelegd; en zij, geluksvogel, mag dat volgende week voortzetten met het mooiste verhaal uit Exodus, over de onthulling van de Naam van God. *Dat* gras zal ik niet voor haar voeten wegmaaien.

Wij blijven staan bij deze woorden, die ontroerend zijn maar tegelijk moeilijk. Ontroerend, omdat we allemaal zo hunkeren naar een God die hoort, en ziet, en ons kent, weet van ons heeft; want deze schijnbaar godverlaten wereld zit nog zo vol met plekken waar onvrijheid heerst, angst, verdrukking, en schaamteloze uitbuiting. We hebben zo'n behoefte aan een God die ingrijpt, die de geschiedenis stuurt in de richting die Hij heeft uitgezet, naar een beloofd land, naar zijn Koninkrijk, naar 'Gods nieuwe wereld', noem het zoals je wilt. En dat gaat maar zo moeizaam.

Exodus is een leerboek, om daar meer over te weten te komen. Het gaat ons nog van alles leren over hoe die bevrijding vorm krijgt, hoe en waar die verborgen godheid een rol speelt, hoe mensen daarbij betrokken raken, wat dat van ze eist, en nog veel meer. Vandaag is de boodschap, dat krachtig ingrijpen, een dappere bevrijdingsdaad, soms makkelijker is dan het uit te houden, het geduld te oefenen, het vertrouwen te bewaren en de concentratie op je taak niet te verliezen. En dat al die vaardigheden nodig zijn, om de bevrijding in Gods Naam dichterbij te brengen.

Amen.